

УДК 061.1ЕС:353

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.19>

Титаренко Георгій Олександрович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0001-5194-6651

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

THEORETICAL GROUNDS FOR STUDYING THE PROCESSES OF STRATEGIC PLANNING PROCESS DEVELOPMENT IN UKRAINE BASED ON THE EUROPEAN SMART SPECIALISATION

У статті визначено, що у Європейському Союзі смарт-спеціалізація характеризується як підхід, що визначає за широкого залучення стейкхолдерів стратегічні сфери для втручання на основі аналізу сильних сторін і потенціалу економіки території/регіону у поєднанні з процесом підприємницького відкриття, орієнтований назовні та передбачає широкий погляд на інновації, включаючи, але не обмежуючись ними, технологічні підходи, що підтримуються ефективними механізмами моніторингу. Акцентовано на тому, що національну/регіональну стратегію смарт-спеціалізації можна розглядати як програму економічних перетворень, що базується на чотирьох загальних принципах – «Чотири «Сі» смарт-спеціалізації»: (Жорсткий) вибір та критична маса; Конкурентна перевага; Пов'язаність і кластери; Лідерство співпраці. Задля того, щоб відповідати зазначеному визначенню, процес розроблення регіональної стратегії смарт-спеціалізації реалізується у шість кроків: аналіз регіонального контексту та потенціалу для інновацій; створення надійної та інклюзивної структури управління; вироблення спільного бачення майбутнього регіону; вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку; створення відповідного набору політик; інтеграція механізмів моніторингу та оцінки. Співпраця зі стейкхолдерами, яка реалізується під час розроблення стратегії смарт-спеціалізації (у вигляді процесу підприємницького відкриття) є одним із ключових елементів реалізації підходу смарт-спеціалізації. Водночас, навіть після багатьох років впровадження процес підприємницького відкриття залишається викликом для більшості європейських регіонів і країн. Серед перспективних напрямків подальших досліджень пріоритетними вважаємо: аналізування досвіду впровадження смарт-спеціалізації у країнах Європейського Союзу та регіонах за межами ЄС; формування комплексу наукових положень щодо розвитку стратегічного планування в Україні на основі європейської смарт-спеціалізації; обґрунтування механізмів імплементації стандартизованих європейських практик смарт-спеціалізації на регіональному рівні в Україні; розроблення підходу до вимірювання ступеню зрілості органів публічного управління у сфері смарт-спеціалізації як основи постійного вдосконалення.

Ключові слова: публічне управління, смарт-спеціалізація, регіональний розвиток, місцевий розвиток, ЄС, стратегічне планування.

The article determines that in the European Union, smart specialisation is characterised as an approach that identifies, with broad stakeholder involvement, strategic areas for intervention based on an analysis of the strengths and potential of the territory/region's economy, combined with the process of entrepreneurial discovery, is outward-looking and provides for a broad view of innovation, including, but not limited to, technological approaches supported by effective monitoring mechanisms. It is emphasised that a national/regional smart specialisation strategy can be viewed as a programme of economic transformation based on four general principles - the 'Four Cs of Smart Specialisation': (Hard) Choice and Critical Mass; Competitive Advantage; Connectivity and Clusters; and Collaborative Leadership. In order to meet this definition, the process of developing a regional smart specialisation strategy is implemented in six steps: analysing the regional context and potential for innovation; establishing a robust and inclusive governance structure; developing a common vision for the future of the region; selecting a limited number of priorities for regional development; creating an appropriate set of policies; and integrating monitoring and evaluation mechanisms. Cooperation with stakeholders, which is implemented in the development of smart specialisation strategies (in the form of the entrepreneurial discovery process), is one of the key elements of the smart specialisation approach. At the same time, even after many years of implementation, the process of entrepreneurial discovery remains a challenge for most European regions and countries. Among the prospective areas for further research, the following are considered to be priorities: analysing the experience of implementing smart specialisation in the European Union and regions outside the EU; forming a set of scientific provisions for the development of strategic planning in Ukraine based on European smart specialisation;

substantiating the mechanisms for implementing standardised European smart specialisation practices at the regional level in Ukraine; developing an approach to measuring the maturity of public administration bodies in the field of smart specialisation.

Key words: *public management, smart specialisation, regional development, local development, EU, strategic planning.*

Постановка проблеми. Вже понад 10 років наявність стратегії досліджень та інновацій для смарт-спеціалізації (Research and Innovation strategies for Smart Specialisation, RIS3 або S3) є чинником, який визначає для регіону майбутнє фінансування програм, інфраструктурних і соціальних проєктів зі структурних фондів Європейського Союзу [1]. На цей час накопичено значний досвід європейських країн щодо розробки регіональних стратегій смарт-спеціалізації – понад 180 європейських регіонів і 19 країн використовують його, щоб визначити свої сильні сторони та можливості. За даними Європейської платформи смарт-спеціалізації (EC Smart Specialisation Platform) розроблення RIS3/S3 також значною мірою поширено за межами ЄС: на цій платформі станом на 2023 рік зареєстровано загалом зареєстровано 222 регіони, за межами ЄС – сім країн і 42 регіони [2].

Смарт-спеціалізація розглядається як один із методологічних інструментів наближення якості стратегічного планування до стандартів ЄС та збільшення спроможності регіонів України отримувати доступ до фінансування програм і проєктів розвитку через залучення коштів структурних фондів ЄС [3]. Набуття Україною у 2022 році статусу країни-кандидата до вступу до ЄС зумовило виникнення нових можливостей і викликів у цій сфері, які потребують науково-обґрунтованого розв'язання. Актуальність подібних досліджень актуалізується також необхідністю оновлення стратегічних пріоритетів відновлення та повоєнного розвитку територій і громад та забезпечення стратегічних портфелів, програм і проєктів ресурсами на основі багатоджерельного фінансування.

Огляд попередніх досліджень і публікацій. Наукове підґрунтя реалізації процесів європейської смарт-спеціалізації базується на дослідженнях, що реалізуються останні п'ятнадцять років. Об'єднаним дослідницьким центром Європейської Комісії (Joint Research Centre, JRC) [4]. Зокрема, методологічний базис смарт-спеціалізації висвітлено у роботах Д. Форрея (D. Foray), П. А. Девіда (P. A. David), К. Джанеллі (C. Gianelle), А. Рейнолді (A. Rainoldi) та Б. Хола (B. Hall) [5-11]. У вітчизняних фахових виданнях Питанням регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації було присвячено низку публікацій, зокрема: Я. Бжуска та Я. Пика (2012), І. Дунаєв (2014), В. Белявцева та Д. Хри-

пунова (2018), М. Федяєва (2018), О. Яцюк (2018), І. Залуцький (2019), В. Ємельянов та Л. Козлова (2019), М. Сорока (2019, 2022), І. Чикаренко, Т. Маматова та О. Чикаренко (2020), Г. Возняк (2021), І. Чикаренко та Т. Маматова (2022), Є. Бородін та Т. Маматова (2023), Н. Подольчак, Я. Левіцька та Б. Чепіль (2023) та інші [12–26]. У 2020–2021 рр. Інститутом економіки та прогнозів НАН України видано колективні монографії «Формування «розумної спеціалізації» в економіці України» [27] та «Інноваційна діяльність і формування смарт-спеціалізації в економіці України» [28]. Важливим практичним внеском у формування системи стратегічного планування в Україні за засадах смарт-спеціалізації є здійснення Українським інститутом міжнародної політики на основі кращих практик і рекомендацій експертів ЄС перекладу «Керівництва зі стратегії досліджень та інновацій для смарт спеціалізації» [29]. Зазначені та інші наукові праці сформували ґрунтовну методологічну базу для дослідження різних аспектів упровадження підходу смарт-спеціалізації в стратегічному плануванні. Однак, питання розвитку стратегічного планування в Україні на основі європейської смарт-спеціалізації не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати методологічні засади та тенденції розвитку європейської смарт-спеціалізації у контексті вдосконалення стратегічного планування в Україні на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. «Смарт-спеціалізацію» характеризують як концепцію, що розвивалася дуже динамічно: у 2008 році «Smart specialisation concept» була розроблена групою «академічних» експертів «Knowledge for Growth» в межах діяльності Joint Research Centre і дуже швидко справила значний вплив на політичну аудиторію, особливо в Європі [7]. Вже у 2010 році смарт-спеціалізацію визнано ключовим елементом інноваційного плану ЄС 2020 – European strategy for smart, sustainable and inclusive growth «Europe 2020» (Європейська стратегія смартизованого, сталого та інклюзивного зростання) [30]. У 2011 році для підтримки регіонів у їхніх зусиллях з розроблення та реалізації стратегії смарт-спеціалізації Європейською Комісією було створено цифрову платформу «Smart Specialisation Platform» [2]. 2013 рік стає точкою відліку міжнародного визнання євро-

пейської смарт-спеціалізації – Організація Економічного співробітництва та розвитку (OECD/ОЕСР) публікує звіт про роль смарт-спеціалізації у «зростанні регіонів, що керується інноваціями» (innovation-driven growth in regions) і пропонує підхід до оцінювання результативності смарт-спеціалізації (OECD Smart specialization evaluation) [31]. У 2014-2020 роках – реалізуються S3 першого циклу стратегічного планування за підходом смарт-спеціалізації, наявність у регіоне S3 визнано умовою для виділення коштів зі структурних фондів ЄС (451 млрд EUR ESIF + 183 млрд EUR національного співфінансування) [10]. У 2020 році під час оновлення стратегічних цілей ЄС наголос на наявності S3 як умови для виділення коштів зі структурних фондів ЄС підсилюється, розпочинається другий цикл стратегічного планування після прийняття Нової політики згуртованості ЄС на 2021–2027 роки (New Cohesion Policy), п'ять цілей якої 5 цілей передбачають фінансування у обсязі 2,018 трлн EUR в поточних цінах, 1,8 трлн EUR в цінах 2018 р. [24; 32]; 2023 – створено спільному практик S3 (The Smart Specialisation Community of Practice, S3 CoP) [33].

За базовим визначенням 2012 року [1], «Національні/регіональні стратегії досліджень і інновацій задля смарт-спеціалізації» (National/regional research and innovation strategies for smart specialization, RIS3) – це інтегровані, засновані на особливостях території порядки денні економічної трансформації (integrated, place-based economic transformation agendas), які мають вирішувати п'ять основних завдань (табл. 1).

Національну/регіональну стратегію смарт-спеціалізації можна розглядати як програму економічних перетворень, що базується на чотирьох

загальних принципах – «Чотири «Сі» смарт-спеціалізації» (The four Cs of smart specialization) (табл. 2).

Актуалізоване визначення «смарт-спеціалізації» представлено на Платформі S3 [34] – це орієнтований на конкретну територію, підхід, що характеризується визначенням стратегічних сфер для втручання на основі аналізу сильних сторін та потенціалу економіки території/регіону, а також процесу підприємницького відкриття (EDP) із широким залученням заінтересованих сторін. Він є далекоглядним і має досить широкий контекст щодо інновацій, включаючи, але не обмежуючись, технологічними підходами, що підтримуються ефективними механізмами моніторингу. Результатом реалізації підходу для певної території стає стратегія смарт-спеціалізації (smart specialisation strategy, S3).

Задля того, щоб відповідати зазначеному визначенню, процес розроблення регіональної стратегії смарт-спеціалізації реалізується у шість кроків: Аналіз регіонального контексту та потенціалу для інновацій (1); Створення надійної та інклюзивної структури управління (2); Вироблення спільного бачення майбутнього регіону (3); Вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку (4); Створення відповідного набору політик (5); Інтеграція механізмів моніторингу та оцінки (6) [1; 9; 29; 31].

Як зазначають І. Періанез-Форте (I. Perianez-Forte) та Дж. Вільсон (J. Wilson) у науковому звіті для розробників політики «Оцінювання смарт-спеціалізації: процес підприємницького відкриття» [35], під час реалізації зазначених кроків розробникам стратегій регіонального розвитку варто врахувати, що стратегії смарт-спеціалізації побу-

Таблиця 1

П'ять основних завдань смарт-спеціалізації

Завдання	Зміст
Policy support & investments' focus / Фокус політичної підтримки та інвестиції	Зосереджувати політичну підтримку та інвестиції на ключових національних/регіональних пріоритетах, викликах і потребах розвитку, що базується на знаннях, включаючи заходи, що пов'язані з цифровізацією
Strengths, competitive advantages and potential for excellence / Сильні сторони, конкурентні переваги та потенціал досконалості	Визначити та спиратися під час стратегування на сильні сторони, конкурентні переваги та потенціал досконалості кожної країни/регіону
Innovation investment / Інвестування в інновації	Підтримувати технологічні та практичні інновації, що спрямовані на стимулювання інвестицій приватного сектору
Stakeholders fully involved / Максимальне залучення стейкхолдерів	Повною мірою залучати стейкхолдерів (заінтересовані сторони), заохочувати інновації та експерименти
Monitoring and evaluation / Моніторинг та оцінювання	Грунтуватися на фактах і уміщувати надійні системи моніторингу та оцінювання

Джерело: складено автором за матеріалами [1, с. 8].

Базові принципи європейської смарт-спеціалізації

Принцип	Змістове наповнення та настанови
(Tough) Choices & Critical mass / (Жорсткий) вибір та критична маса	Має бути відібрано обмежену кількість пріоритетів на основі виявлення власних сильних сторін регіону і можливостей міжнародної спеціалізації, уникаючи дублювання і фрагментації в Європейському дослідницькому просторі. Таким чином досягається концентрація джерел фінансування, що забезпечує більш ефективне управління бюджетом
Competitive Advantage / Конкурентна перевага	Має бути здійснено «мобілізацію талантів» через узгодження потенціалу RTD + I (Research, Technology, Development and Innovation) та потреб бізнесу через розгортання процесу підприємницького відкриття (Entrepreneurial Discovery Process, EDP)
Connectivity & Clusters / Пов'язаність і кластери	Необхідно розвивати на території регіону кластери світового класу та забезпечувати майданчики для відповідних різноманітних/міжгалузевих зв'язків всередині регіону та за його межами, які сприяють спеціалізованій технологічній диверсифікації. Зазначене забезпечить поєднання наявних в регіоні переваг / унікальності із тим, «що є у решти світу» (match what you have with what the rest of the world has)
Collaborative Leadership / Лідерство співпраці	Критичним є розбудова ефективних інноваційних систем як результат колективних зусиль, заснованих на державно-приватному партнерстві (потрійна спіраль), задля формування експериментальної платформи для надання голосу «неординарним учасникам» (experimental platform to give voice to un-usual suspects)

Джерело: складено автором за матеріалами [1; 9; 28].

довані на ідеї надання пріоритету інвестиціям в дослідження та інновації як шляху до структурної трансформації регіональної економічної системи, і робити це вони мають через процес підприємницького відкриття, який спирається на «колективний інтелект» бізнесу, університетів, органів публічного управління та інших ключових суб'єктів територіального розвитку.

Співпраця зі стейкхолдерами, яка реалізується під час розроблення стратегій смарт-спеціалізації (у вигляді процесу підприємницького відкриття) є одним із ключових елементів реалізації підходу смарт-спеціалізації [36] та основною умовою залучення коштів за напрямом «Належне врядування національної або регіональної стратегії смарт-спеціалізації» («Good governance of national or regional smart specialisation strategy») Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) European Regional Development Fund (ERDF) на період 2021-2027 років [37]. Однак, експерти визначають, що навіть після багатьох років впровадження EDP залишається викликом для більшості європейських регіонів і країн [35].

Підсумовуючи стислий огляд методологічних засад європейської смарт-спеціалізації охарактеризуємо два сенси «смартизованості» стратегій спеціалізації («A specialisation strategy is smart in two senses» [7, p. 15]), які є продуктом схарактеризованих вище процесів (табл. 3).

У контексті вдосконалення стратегічного планування на регіональному рівні в Україні акцентуємо також на деяких висновках, що зроблені під час першої фази впровадження підходу смарт-

спеціалізації у Європейському Союзі:

1. Розгортання процесів смарт-спеціалізації має допомогти органам публічного управління позбавитися вад «імітаційної» регіональної клас-терної політики, яка призводить до витратного дублювання науково-дослідних робіт і розсіювання потенціалу агломераційної економіки на системному рівні, оскільки значна чисельність органів місцевого самоврядування конкурує тут за залучення невеликого обмеженого пулу мобільного капіталу, управлінських та інтелектуальних ресурсів [7].

2. Смарт-спеціалізацію має бути сфокусованою на виявленні саме того, що робить територіальну/місцеву базу знань оригінальною та значною мірою унікальною. Таким чином, дотримання принципів смарт-спеціалізації може сприяти більшій різноманітності галузей знань і досвіду в рамках системи, роблячи тим самим економічну систему країни (і ЄС у цілому) більш здатною використовувати переваги окремих регіональних/місцевих агломераційних економік і менш вразливою до шоків попиту і пропозиції, що виникають на глобальному ринку [7].

3. Хоча Політика згуртованості Європейського Союзу (EU Cohesion Policy) [32; 38-40] стосується всіх країн і регіонів ЄС, її основним об'єктом є менш розвинені регіони, які отримують найбільшу частку фінансування. Дослідники вказується на існування «інноваційного парадоксу» (innovation paradox) в цих регіонах, а саме: існує протиріччя між порівняно вищою потребою у просуванні інновацій у регіонів, що відстають,

Два сенси «смартизованості» підходу стратегії смарт-спеціалізації

Значення	Пояснення щодо розуміння смартизованості
Сенс I	Спеціалізація стосується ресурсів знань (knowledge resources) і спрямована не лише на концентрацію ресурсів, але й на їх спрямування та зосередження на сфері набуття знань (knowledge acquisition), що базується на досвіді (an experience-based expertise), який доповнює інші відповідні регіональні ресурси. Смарт-спеціалізація, таким чином, одночасно передбачає як логіку концентрації, так і логіку партикуляризації активів знань регіону
Сенс II	Процес формування політики відбувається за складною та ітеративною логікою, яку не можна описати як «зверху вниз» або «знизу вгору». Цей двонаправлений динамічний процес, в якому EDP відіграє важливу роль, не применшує важливості втручання державної політики на кількох окремих етапах у визначенні, оцінці та цільовій підтримці нових напрямів регіональної спеціалізації, що з'являються

Джерело: складено автором за матеріалами [7; 9-11].

та їхньою нижчою здатністю освоювати наявні кошти та ефективно інвестувати в інноваційну діяльність порівняно з більш розвиненими регіонами [11]. Цей парадокс пояснюється слабкістю регіональної інноваційної системи та інституційними особливостями цих регіонів. Вирішення цього протиріччя вимагає інституційних змін та зміцнення регіональної інфраструктури підтримки інновацій, формування відповідних екосистем.

Таким чином, в умовах реалізації євроінтеграційних зобов'язань України, а також забезпечення стійкості, повоєнного відновлення та подальшого сталого розвитку країни, коли перед органами публічного управління постає питання оновлення стратегічних пріоритетів розвитку території та забезпечення стратегічних портфелів програм і проектів ресурсами на основі багатоджерельного фінансування, актуалізується наукове завдання забезпечення якісно нового рівня процесів стратегічного планування в Україні на основі вимог європейського підходу смарт-спеціалізації.

Висновки та напрями подальших досліджень.

1. У Європейському Союзі смарт-спеціалізація визначається як підхід, що визначає за широкого залучення стейкхолдерів стратегічні сфери для втручання на основі аналізу сильних сторін і потенціалу економіки території/регіону у поєднанні з процесом підприємницького відкриття, орієнтований назовні та передбачає широкий погляд на інновації, включаючи, але не обмежуючись ними, технологічні підходи, що підтримуються ефективними механізмами моніторингу.

2. Національну/регіональну стратегію смарт-спеціалізації можна розглядати як програму економічних перетворень, що базується на чотирьох

загальних принципах – «Чотири «Сі» смарт-спеціалізації»: (Жорсткий) вибір та критична маса; Конкурентна перевага; Пов'язаність і кластери; Лідерство співпраці. Задля того, щоб відповісти зазначеному визначенню, процес розроблення регіональної стратегії смарт-спеціалізації реалізується у шість кроків: аналіз регіонального контексту та потенціалу для інновацій; створення надійної та інклюзивної структури управління; вироблення спільного бачення майбутнього регіону; вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку; створення відповідного набору політик; інтеграція механізмів моніторингу та оцінки.

3. Співпраця зі стейкхолдерами, яка реалізується під час розроблення стратегії смарт-спеціалізації (у вигляді процесу підприємницького відкриття) є одним із ключових елементів реалізації підходу смарт-спеціалізації. Водночас, навіть після багатьох років впровадження процес підприємницького відкриття залишається викликом для більшості європейських регіонів і країн.

4. Серед перспективних напрямків подальших досліджень пріоритетними вважаємо: аналізування досвіду впровадження смарт-спеціалізації у країнах Європейського Союзу та регіонах за межами ЄС; формування комплексу наукових положень щодо розвитку стратегічного планування в Україні на основі європейської смарт-спеціалізації; обґрунтування механізмів імплементації стандартизованих європейських практик смарт-спеціалізації на регіональному рівні в Україні; розроблення підходу до вимірювання ступеню зрілості органів публічного управління у сфері смарт-спеціалізації як основи постійного вдосконалення.

REFERENCES:

1. Smart Specialisation Platform. (2012). *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialistaion (RIS3)*. <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/84453/RIS3+Guide.pdf/fceb8c58-73a9-4863-8107-752aef77e7b4>.

2. *Smart Specialisation Platform* (n.d.). <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>.
3. Mamatova, T., Chykarenko, I., & Borodin, Y. (2022). Tsyfrovi platformy Smart Specialisation Platform ta Espon: struktura ta mozhlyvosti dlia rehioniv i hromad YeS. [Digital Smart Specialisation Platform & Espon Platform: Structure and Opportunities for EU Regions and Communities]. *Public Administration Aspects*, 10(6), 37-45 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/152242>.
4. European Commission. (n.d.). *JRC Publications Repository*. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/>.
5. Foray, D. (2015). *Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy*. Routledge, London.
6. Foray, D., David, P. A., & Hall, B. (2009). Smart Specialisation: The Concept, in *Knowledge for Growth: Prospects for science, technology and innovation* (pp. 20-24). Report EUR 24047, European Union. https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/selected_papers_en.pdf.
7. Foray, D., David, P. A., & Hall, B. H. (2011). *Smart Specialisation: From academic idea to political instrument, the surprising career of a concept and the difficulties involved in its implementation: MTEI Working Paper*. Lausanne, Switzerland : Management of Technology & Entrepreneurship Institute. https://eml.berkeley.edu/~bhall/papers/Foray-DavidHall11_smart_specialisation_MTEI-WP-2011-001.pdf.
8. Foray, D., & Rainoldi, A. (2013). *Smart specialisation programmes and implementation. S3 Policy Brief Series No. 02/2013*. EUR 26002. JRC82224. Luxembourg (Luxembourg) : Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2791/19106>.
9. Gianelle, C., Kyriakou, D., Cohen, C., & Przeor M. (Eds). (2016). *Implementing Smart Specialisation: A Handbook*. Brussels: European Commission. <https://doi.org/10.2791/53569>.
10. European Commission: Joint Research Centre, Marinelli, E., & Perianez Forte, I. (2017). *Smart specialisation at work : the entrepreneurial discovery as a continuous process*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2760/514714>.
11. Gianelle, C., Guzzo, F., & Mieszkowski, K. (2019). Smart Specialisation: what gets lost in translation from concept to practice? *Regional Studies*, 54(10), 1377-1388. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1607970>.
12. Bzhuska, Ya., & Pyka, Ya. (2012). Rozumna spetsializatsiia rehionu [Smart specialisation of the region]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Logistics*, (749), 362-366. [in Ukrainian]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25853/1/65-362-366.pdf>.
13. Dunaev, I. V. (2014). Tsinnisni tsili modernizatsii rehionalnoi ekonomiky kriz pryizmu pryntsyphu «rozumnoi spetsializatsii» [Value objectives of regional economic modernisation through the prism of the principle of 'smart specialisation']. *Analytics and power*, (9), 260-266. [in Ukrainian].
14. Beliavtseva, V. V., & Khrypunova, D. M. (2018). Kliuchovi vyklyky realizatsii stratehii smart-spetsializatsii v Ukraini [Key challenges of implementing the strategy of smart specialisations in Ukraine]. In *Development of entrepreneurship in Ukraine: security of economic activity* [in Ukrainian]. http://ndipzir.org.ua/conference/2018/12/14/Beliavtseva_Khrypunova.pdf.
15. Fedyaeva, M. S. (2018). ««Rozumna» spetsializatsiia yak instrument transformatsii natsionalnoi ekonomiky (teoretychnyi aspekt) [“Smart” specialization as a tool for the transformation of the national economy (theoretical aspect)]. *Black Sea Economic Studies*, 26 (1), 87-92 [in Ukrainian].
16. Zalutskyi, I. R. (2019). Instytutsiino-pravovi zasady vprovadzhennia smart-spetsializatsii v Ukraini [Institutional and legal framework for the introduction of smart specialisation in Ukraine]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, (5), 3-14. [in Ukrainian]. [http://ird.gov.ua/sep/sep20195\(139\)/sep20195\(139\)_003_ZalutskyyI.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20195(139)/sep20195(139)_003_ZalutskyyI.pdf).
17. Yemelianov, V. M., & Kozlova, L. V. (2019). Osoblyvosti realizatsii kontseptsii smart-spetsializatsii v Ukraini [Peculiarities of implementing the concept of smart specialisation in Ukraine]. *Public administration and regional development*, (6), 777-801. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.34132/pard2019.06.04>.
18. Soroka, M. A. (2019). Smart-spetsializatsiia u stratehichnomu planuvanni na rehionalnomu ta mistsevomu rivniakh: vytoky pidkholu ta perspektyvy dlia Ukrainy [Smart specialization in strategic planning at the regional and local levels: origins of the approach and prospects for Ukraine]. *Public administration aspects*, 7(8), 20-29 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/151938>.
19. Soroka, M. A. (2022). Instrumenty realizatsii rehionalnykh stratehii u Yevropi: osoblyvosti ta vyklyky dlia Ukrainy [Tools for the implementation of regional strategies in Europe: features and challenges for Ukraine]. In Starchenko, G. V. (Ed.) *Strategy of modern development of Ukraine: synthesis of legal, educational and economic mechanism* (pp. 164-177). Chernihiv: NGO “Scientific and Educational Innovation Centre for Social Transformations” [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022-04-01>.
20. Chikarenko, I., Mamatova, T., & Chikarenko, O. (2020). Stratehiia rehionalnoho rozvytku na osnovi Smart-spetsializatsii: metodolohichni zasady [Regional development strategy based on smart specialization: methodological principles]. *Public administration aspects*, 8(1), 30-42 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/152003>.
21. Vozniak, H. V. (2021). Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia modeli smart-spetsializatsii rehioniv Ukrainy [Theoretical and methodological aspects of the formation of a model of smart specialization of the regions of Ukraine]. *Regional economy*, 2, 27-36 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-3>.

22. Vozniak, H. V. (2021). Smart-spetsializatsiia u postulatakh ekonomichnykh shkyl: teoretychnyi dyskurs [Smart specialisation in the postulates of economic schools: a theoretical discourse]. *Current problems of regional economic development*, (17), 153-162. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15330/apred.1.17.153-162>.
23. Shvets, N. V. (2021). Realizatsiia intehratsiinoho komponenta rehionalnykh stratehii smart-spetsializatsii: naukovo-metodychnyi pidkhid [Implementation of the Integration Component of Regional Smart Specialisation Strategies: A Scientific and Methodological Approach]. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, (2), 62-70 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).62-70](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).62-70).
24. Chikarenko, I., & Mamatova, T. (2022). Smart-spetsializatsiia v ramkakh reformovanoi Polityky zghurtovanosti Yevropeiskoi Komisii: novi priorytety ta vyklyky [Smart specialisation in the framework of the reformed Cohesion Policy of the European Commission: new priorities and challenges]. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, (6), 91-99. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.14>.
25. Borodin, Y., & Mamatova, T. (2023). Rozvytok osvity ta S3 navychok v mezhakh «ramky smart-spetsializatsii rehionu rozshyrennia ta susidstva YeS». [Education and Skills for S3 Development within the Smart Specialization Framework for EU Enlargement and Neighborhood Region]. *Public Administration Aspects*, 11(1), 72-78 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/152310>.
26. Podolchak, N. Yu., Levytska, Ya. V., & Chepil, B. A. (2023). Formation of public mechanisms for regional development on the basis of smart specialisation 'creative industries' [Formuvannia publichnykh mekhanizmiv rozvytku rehioniv na zasadakh smart-spetsializatsii «kreatyvni industrii»]. Lviv : Rastr-7 [in Ukrainian].
27. Yehorov, I. Yu., Bazhal, Yu. M., Haustov, V. K., Chernenko, S. M., & Yehorova, I. Yu. (Ed.). (2020). Formuvannia «rozumnoi spetsializatsii» v ekonomitsi Ukrainy [The formation of "smart specialization" in the economy of Ukraine]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, State University "Inst. economy and forecasts. National Academy of Sciences of Ukraine" [in Ukrainian]. <http://ief.org.ua/docs/mg/331.pdf>.
28. Yehorov, I. Yu. (Ed.), & Rodchenko, V. B. (2021). *Innovatsiina diialnist i formuvannia smart-spetsializatsii v ekonomitsi Ukrainy* [Innovative activity and the formation of smart specialization in the economy of Ukraine]. Kharkiv: National Academy of Sciences of Ukraine, State University "Inst. economy and predicted National Academy of Sciences of Ukraine" [in Ukrainian]. <https://drive.google.com/file/d/1MpUXMLNjX7NcHPX1idTSiHFk1NofdawY/view>.
29. Ukrainskyi instytut mizhnarodnoi polityky. (2019). *Kerivnytstvo zi stratehii doslidzhen ta innovatsiiu dla smart spetsializatsii. Neofitsiina adaptovana skorochena versia*. [in Ukrainian]. <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kerivnytstvo-Smart-Spetsializatsiyi-DG-JRC-skorochenyi-ukr.-pereklad-1-1.pdf>.
30. European Commission. (2010). *Communication from the Commission Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 3.3.2010 COM(2010). <https://cutt.ly/t98cSoX>.
31. OECD. (2013). *Innovation-driven Growth in Regions: The Role of Smart Specialisation*. https://era.gv.at/public/documents/1981/OECD_Project_Report_Smart_specialisationFINALAdvance.pdf.
32. European Commission. (2020). *New Cohesion Policy*. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/2021_2027/.
33. European Commission. (n.d.). *S3 Community of Practice*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice/community_of_practice_en.
34. Smart Specialisation Platform. (2024). *What is Smart Specialisation?* <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/what-we-do>.
35. Perianez-Forte, I., & Wilson, J. (2021). *Assessing Smart Specialisation: The Entrepreneurial Discovery Process*. EUR 30709 EN. Luxembourg : Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/559139>.
36. Soroka, M. (2023). Merezheva vzaemodiia steikholderiv pid chas rozroblennia rehionalnykh stratehii smart-spetsializatsii [Network interaction of stakeholders in the development of regional smart specialisation strategies]. *Public administration and local self-government*, (2), 83-90 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-2>.
37. Directorate-General for EU regional and urban policy. (2023). *About S3*. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice/about_en.
38. Jouen, M., & Kolosy, K. etc. (2010, April). *Cohesion policy support for local development: best practice and future policy options*. European Union.
39. European Commission. (2014). *Integrated territorial investment. Cohesion Policy 2014-2020*. Brussels: European Commission. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/iti_en.pdf.
40. European Commission. (2021). *Territorial cohesion*. https://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/policy/what/territorial-cohesion/.